

A Szatmár Megyei Múzeum gyűjteményei és tudományos kutatásai. Eredmények és lehetőségek*

SZŐCS PÉTER LEVENTE

A Szatmár Megyei Múzeum az 1891/1892-ben alapított Kölcsey Kör, az 1901-ben alapított, Nagykárolyban működő vármegyei múzeum, a szatmárnémeti református és a nagykárolyi piarista gimnáziumok régiségtárának utóda.¹ A második világháború után az államosítások és a köz-igazgatás átalakítása után, a múzeum újraszervezésére 1958-ban került sor. Ekkor került a múzeum a szatmárnémeti Vécsey-házba, ott működött 1986-ig, amikor (a képzőművészeti gyűjtemény kivételével) az 1936-ban épített vármegyei székhelyre, a később megyei partháznak használt épületbe költözött. Az egykori székhelyen a Képzőművészeti Múzeumot szervezték meg. A múzeum 1968 óta megyei rangú, szervezetébe tagolódtak a megye további múzeumi gyűjteményei, így a nagykárolyi és tasnádi városi múzeumok és több vidéki kiállítóhely. Jelenleg a múzeum 24 kiállítóhelyet tart fenn, köztük a Tövishát néprajzi értékeit bemutató bogdándi Sipos László Magyar Néprajzi Múzeumot, az Ady Endre Szülőház és Emlékmúzeumot, a mezőpetri Sváb Múzeumot, két régészeti parkot, valamint több más falumúzeumot és tájházat. A múzeum szervezetében restaurátorműhely, szakkönyvtár és könyvkiadó működik.

Megyei jellegéből adódóan a múzeum gyűjtőköre általános, de a fő egy-

* Az előadás Juan Cabello 70. születésnapjára szerkesztett, megjelenés előtt álló tisztelegő kötetbe szánt tanulmány felhasználásával készült: Istvánovits Eszter–Szöcs Péter Levente: *Határ-helyzet–Kép. Múzeumi kutatások régészeti, történeti és műemléki vonatkozásai Szabolcsban és Szatmárban.*

¹ Ligeti L. Zoltán: *A szatmári Kölcsey Kör történetéből.* Korunk, 1991/10. 1289–1291; *Szatmár Vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Szerk. Borovszky Samu. Bp. é.n. 401.

ségeket a régészeti, a történeti és a néprajzi gyűjtemény jelenti.² Ehhez kapcsolódik a helyi alkotók műveiből összeállt képzőművészeti gyűjtemény, jelentős továbbá a Nagykároly környéki flórát és faunát dokumentáló természetrajzi gyűjtemény.³ Magyar szempontból kiemelt figyelmet érdemel a Kölcsey és Ady szülőhelyéhez és személyéhez kötődő gyűjtemény, valamint utóbbi emlékmúzeummá alakított szülőháza.

A korábbi gyűjteményekből az 1950-es–1960-as években megszervezett, majd átalakított múzeum feladatait, kutatási lehetőségeit az akkor fennálló állampárti rendszer ideológiai, személyi és anyagi kötöttségei határozták meg. A múzeum tevékenységének tükrre az intézmény évkönyvsorozata – *Satu Mare. Studii și Comunicări* –, amely 1969-től jelenik meg, több-kevesebb rendszerességgel. Az első kötetek magyar nyelvű közleményeket is tartalmaztak, majd ezek az 1980-as években eltűntek. Területi kötődésüket tekintve a közleményeknek szigorúan a megye közigazgatási határain belül kellett maradniuk, a témákat pedig az egyre szorosabb igazodási kényszerek határozták meg. 1990-től kezdve a kötelező érvényű elvárások megszűntek, és magyar nyelvű tanulmányok is megjelentek. Természetes módon a helyi kutatási témák továbbra is fő szerepet játszanak a múzeum tevékenységében. A fő különbség, hogy a kutatás átléphette a modern közigazgatási (és állam-)határokat, így a történeti, régészeti és néprajzi területi egységek válhattak a kutatás keretévé. Az 1990-es években az I. világháború után kettészakított Szatmár közös történeti, régészeti, néprajzi, művészettörténeti kutatása is megindulhatott. A terület évszázados földrajzi, gazdasági és kulturális összetartozása ellenére az utóbbi száz évben „szétfejlődött”. A határvonal kettészelte a régészeti lelőhelyeket, a néprajzi tájegységeket; szétszakította a történeti forrásanyag zömét jelentő levéltári fondokat is.⁴ Az egykor összetartozó (és így együtt értelmezendő) forrás- vagy leletanyag az eltérő nyelvi környezet, a különböző módon fejlődő tudományos

2 Marta Liviu–Szöcs Péter Levente (szerk.): *Catalogul colecției de arheologie / A régészeti gyűjtemény katalógusa/Catalogue of the Archaeological Collection*. Satu Mare, 2007; Daniela Bălu–Szöcs Péter Levente (szerk.): *Ghidul expoziției de istorie și etnografie/A történelmi és néprajzi kiállítás kalauza/Guide of the Historical and Ethnographical Exhibition/Führer der Geschichtlichen und Ethnographischen Ausstellung*. Satu Mare, 2008.

3 Carol Karácsonyi: *Flora și vegetația județului Satu Mare*. Satu Mare, 1995.

4 A történeti forrásanyagra: *Szatmár vármegye levéltára/Fondul „Prefectura Județului Satu Mare”, 1402–1919*. A kötet anyagát összeállították Kiss András, Lucia-Augusta Șerdan, Henzsel Ágota. Cluj-Napoca–Nyíregyháza, 2000. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai, IV. Segédletek 2.); Gottfried Barna: *Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási tervei az 1920–1950-as években*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv 19. Szerk. Galambos S.–Kujbusné Mecsei É. Nyíregyháza, 2011. 159–168.

feldolgozás – köztük a használt terminológia, a kronológia és az értelmezés kontextusa – miatt eltérő, néhol egymásnak ellentmondó eredményekhez vezetett. Az elszakadt szálak összeszövése nem egyszerű és maradéktalanul talán nem is sikerülhet, viszont a közös nevező megtalálásában mindenképpen fontos állomás és lehetőség a határ mentiségéből adódó kapcsolatok kiaknázása. Az 1990-es évektől a Szatmár Megyei Múzeum a Nyíregyházi Jósa András Múzeummal alakított ki szorosabb kapcsolatot, majd a 2000-es évektől az ungvári egyetemmel és múzeummal, valamint más kárpátaljai intézményekkel kezdődtek közös programok.

Volumenét és az elért eredményeket tekintve a Szatmárnémeti–Nyíregyháza kapcsolat hozott jelentősebb eredményeket. A romániai partner, a Szatmár Megyei Múzeum és a magyarországi partner, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, majd később ennek jogutóda, a nyíregyházi Jósa András Múzeum között évtizedes kiváló együttműködés áll. A korábban jóval felületesebb – egy-egy kisebb kiállítás cseréjére korlátozódó – kapcsolat a két intézmény között 1999-ben vett új irányt. Ekkor Csengersimán, illetve Petén (Petea) a határátkelőhely bővítését megelőző régészeti feltárásokra került sor, amelyek már intenzív együttműködés formájában valósultak meg. A határ két oldalán párhuzamosan zajló ásatás rávilágított az egységes szemléletű tudományos feldolgozás akadályaira. További közös tapasztalatot jelentett az M3-as autópálya megelőző régészeti feltárása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2004-től. Ezt a hatalmas volumenű munkát a nyíregyházi múzeum vezetésével magyarországi és romániai, köztük túlnyomórészt szatmári régészek bevonásával sikerült hatékonyan megoldani.⁵

Az együttműködés elmélyítését a két múzeum közös, európai finanszírozású határ menti projektjei tették lehetővé.⁶ A kiindulópontot a régészek együttműködése jelentette, és a már említett lelőhelyeken folyó közös feltárások feldolgozása volt az első lépés. Kézzelfogható eredmény a Pete–Csengersima-lelőhely több kötetben megjelentetett tudományos feldolgozása, amely a szakmai közönség számára teszi hozzáférhetővé a határátkelő régészeti kutatása során napvilágot látott bronzkori, illetve római császárkori lelete-

⁵ Kurucz Katalin: *Nagyberuházásokat megelőző régészeti feltárások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1995–2008 között*. In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. L (2008). 55–66.

⁶ Elsősorban a *Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Programról* van szó, amely a 2007 és 2013 közötti időszakban valósult meg, közös intézményrendszer és közös pénzügyi keretek alkalmazásával a két ország közös határa melletti megyéiben (<http://www.huro-cbc.eu/hu/>).

ket.⁷ Az autópályához kötődő feltárásokból is született egy közös feldolgozás Nyíregyháza–Oros-, Úr Csere-lelőhely bronzkori leleteiről.⁸ A kötetek megjelenéséhez szükséges közös nevező megteremtéséhez a szakemberek komoly egyeztető munkájára (például a kultúrák névhasználata, a tipológiai megnevezések, a kronológia, a módszerek stb. tekintetében) volt szükség.

A régészek együttműködése mentén kialakuló programokhoz csatlakoztak néprajzosok, művészettörténészek, történészek – valójában a két partnerintézmény szakmai potenciáljának jelentősebb része, illetve a múzeumok által összefogott szakemberek és nem utolsósorban az érdeklődő múzeumlátogatók, illetve a helyi közösségek képviselői. A szerteágazó kutatások értelmezési keretét a területalapú szemlélet adta, azt tűzve ki célul, hogy készüljön el egy adott földrajzi vagy történeti tájegység összetett topográfiai és inventarizációs feldolgozása. A mintát nyilván a régészeti, illetve a műemléki adattárak, topográfiai munkák jelentették.⁹ Az egyszerű kataszterkészítést és listázást mindkét tudományág jelentősen bővítette módszerekben és szemléletben, megteremtve az integráció lehetőségét, azaz egy komplex településtörténeti, tájtörténeti jellegű, monografikus megközelítés kereteit. Az ilyesfajta megközelítésnek, mondanunk sem kell, legfőbb faktora egy küldetését helyesen értelmező helyi múzeum lehet, ahol eleve adott több tudományág művelésének és összehangolásának lehetősége. Már ha a fenntartás napi gondjai, a hasznosulás és hasznosíthatóság követelményei, no meg az intézményben dolgozó szakemberekre ható tudományos divatok széljárása ezt lehetővé teszi. Mindezek mellett (vagy ezeken túl) a területalapú szemlélet a topográfiai és inventarizációs módszerekkel társulva hasznosan integrálhatja az intézményben folyó munkákat egy tudományos programban, és – nem utolsósorban – a társadalmi hasznosság is talán könnyebben demonstrálható.

E gondolatok mentén fokozatosan alakult és alakul folyamatosan, hol nyíltan kimondva, hol inkább a sorok közé csempészve a múzeum kutatási programja. A célkitűzés: egy évszázadokon át összefüggő kulturális régió – immár határon átnyúló – újjáépítése, amely kiterjed a múzeumok hármas

7 Robert Gindele–Eszter Istvánovits: *Die römerzeitliche Siedlungen von Csengersima–Petea*. Satu Mare, 2009; Marta Liviu: *The Late Bronze Age Settlements of Petea–Csengersima*. Satu Mare, 2009.; Dan Pop *The Middle Bronze Age Settlement of Petea–Csengersima*. Satu Mare, 2009; Robert Gindele–Eszter Istvánovits: *Die römerzeitliche Töpferöfen von Csengersima–Petea*. Satu Mare, 2011.

8 Marta Liviu–Daniel V. Sana–Ioan Bejinariu–L. Nagy Márta–Elisabeta Berendi: *The Late Bronze Age Settlement of Nyíregyháza–Oros „Úr Csere”*. Satu Mare, 2010.

9 *A Magyarország Régészeti Topográfiája, valamint a Magyarország Műemléki Topográfiája* sorozat kötetei.

feladatának mindegyikére, nevezetesen a tudományos feldolgozásra, a népszerűsítésre és a gyűjteményezésre. E feladat megvalósításának néhány elemét szerencsés módon a határ menti együttműködések elősegítésére kiírt EU-s programokba is be tudtuk illeszteni, pontosabban csak ezeken keresztül sikerült elfogadtatnunk és megteremtenünk a megfelelő anyagi és szakmai hátteret. 2007-ben indultak el a két múzeum EU által finanszírozott Hu–Ro-határ menti közös pályázata, és ettől kezdve ezek éves rendszerességgel folytatódtak. Fontos lehetőség volt és maradt a pályázatoknak ez a formája a szűkülő megyei és központi támogatások mellett, hiszen alkalmat teremtett a színvonalas kutatómunkára.

A két múzeum közös kutatásainak fontos vonulatát tehát a régészeti célú terepkutatások jelentették. Ezek elsődleges célja a lelőhelyek azonosítása és kiterjedésük megállapítása volt, terepbejárások révén, amelyeket esetenként légifotózás, műszeres – geomágneses, elektromos rezisztencia, radaros – felmérések egészítettek ki, és néhány esetben kisebb szondázó ásatásra is sor került.¹⁰ A régészeti kutatásokat egyes területeken történeti, néprajzi és műemléki kutatások egészítették ki. Ezek közül a középkori templomok kutatása képezte a legjelentősebb részt, hiszen ezek adják a műemlékállomány legrégibb és az átalakításoknak leginkább kitett részét. 2008-tól kezdődően több éven keresztül folyt e templomépületek építészeti felmérése, amelyekhez korlátozott történeti, művészettörténeti vagy éppen régészeti és falkutatás is társult. Ez utóbbi olykor meglepő információkat hozott az álló műemléktemplomok eddig nem sejtett korai történetéről.¹¹ Az alaposabb és részletesebb kutatás révén egykori falképek részletei bukkantak elő, így például a berei református templom már ismert, a 15. századból származó Köpenyes Madonnát ábrázoló freskója alatt/mellett, egy korábbi, Urunk színeváltozását ábrázoló freskó került elő.¹² Esetenként

10 Így sikerült megvizsgálni a nagy kiterjedésű Érkávás-Sziget késő bronzkori erődített telepét, Érendréd–Bikadomb bronzkori telepét, Kaplony–Királyföldek bronzkori és középkori erődített telepét, Börvely–Halmos, Börvely–Vársziget, Aranyosmeggyes–„Șuculeu” római és kora népvándorlás kori telepeit, valamint a Felsőszopor határában azonosított római kori limest és az ahhoz kapcsolódó lelőhelyeket. A középkori műemlékekhez kapcsolódóan sikerült azonosítani Sárköz elbontott középkori templomának helyét és alaprajzi elrendezését, valamint felmérni az aranyosmeggyesi kastély elpusztult külső védműveit.

11 Épületfelmérésekre és korlátozott kutatásokra került sor Atya, Egri, Vetés, Tasnád, Szárazberek, Halmi, Krasznacégény, Krasznaszentmiklós, Lele középkori eredetű templomainál, valamint a nántúti és lelei fatemplomoknál.

12 További hasonló freskókutatásokra került sor Csomaköz, Erdőd, Béltek, Ákos, Krasznacégény és Sárközújlak középkori eredetű templomaiban, de ezek nem jártak jelentős eredménnyel: itt a későbbi átalakítások és épületjavítások miatt csak apró részletek őrződtek meg a középkori kifestésből.

– egy majdani értékleltár kiindulópontjaként – számba vettük a templomi felszerelés történetileg értékesebb részét: padokat (esetleges kifestéssel), úrasztalát, harangot, terítőket, nyomtatványokat, kegyszereket, a templom körüli temető síremlékeit stb. A felmérések többé-kevésbé rendszerességre törekedtek, de idő- és személyi korlátok miatt nem mindig volt egyenletes határfokú. A legfontosabb eredmény maga a folyamat elindítása, a sokszor figyelmen kívül hagyott értékek feltérképezése és – természetesen – a folytatás lehetősége. Az ekkor készült felmérések alapjául szolgáltak egyes templomok helyreállítási dokumentációjának, és kiindulópontot jelentettek a restauráláshoz szükséges források megpályázásában.

Az évek óta tartó szerteágazó munkák nagy mennyiségű adattal bővítették eddigi ismereteinket. A hagyományos adattári feldolgozás nehézkessé és – helyszűke miatt – egyre lehetetlenebbé válik, ezért vált szükségessé az adatok digitális rendszerezése és nyilvántartása egy térinformatikai rendszer keretében, mégpedig úgy, hogy bizonyos közérdekű részletek a nagyközönség számára is hozzáférhetővé váljanak. A területalapú nyilvántartást kiegészíthetővé kellett tenni a műtárgyi nyilvántartással, valamint összekapcsolni a képi és írott dokumentumokat azért, hogy a lelet és lelőhely (elsősorban a feltáráshoz vonatkozó ásatási dokumentációk, valamint a vonatkozó irodalom) közös adatbázisban legyen kereshető. Sajnos a Szatmár Megyei Múzeumban még nem sikerült kialakítani a feltételeket a rendszer bevezetésére, viszont remény van rá, hogy a partner Jóna András Múzeummal folytatódó együttműködés során sikerül ezt a feladatot is elvégezni.

A körvonalazódó adatbázis mellett a kutatások eredményeit román–magyar részvétellel zajló tudományos konferenciákon mutatták be, ezek közül feltétlenül említendő a két múzeum által szervezett tudományos konferenciasorozat *Középkori egyházi építészet Erdélyben* címmel, mint a téma egyik fontos tudományos fóruma.¹³ A konferenciákhoz kapcsolódóan többnyelvű tanulmánykötetek jelentek meg.¹⁴ Az említett régészeti kutatások, felmérések, valamint a fal- és freskókutatások eredményei több más összefoglaló és esettanulmánnyal együtt 2011 és 2014 között jelentek meg három kötetben (Kollár), a két szomszédos megye önkormányzatának közös pályázata révén, amelyekhez később a református egyház és Kárpátalja

¹³ Eddig – 1998 decembere óta – nyolc alkalommal került sor a konferencia megrendezésére változva Szatmárnémetiben és Nyíregyházán. Legutóbb a VIII. konferenciára ismét Szatmárnémetiben, 2013. március 8–10. között került sor.

¹⁴ A konferenciaközlemények öt kötetben jelentek meg *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania / Középkori egyházi építészet Erdélyben / Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania* címmel, 1999 és 2012 között.

önkormányzata is társult.¹⁵ Ezek a kötetek megkerülhetetlen kiindulópontját jelentik a régió középkori művészete és egyházi műemlékei kutatásának.

A két múzeum közös történeti kutatásai többes célt követtek: egyrészt az egyes településekre és a két megye történetére vonatkozó forrásokat, helytörténeti vonatkozású irodalmát tárták fel és gyűjtötték össze, valamint részben dolgozták fel, másrészt igyekeztek a román és magyar történetírás vitatott kérdései számára fórumot teremteni. Ez utóbbi volt kimondatlanul is a mozgatója az *Új kutatások és elméletek a helytörténetírásban* (Szatmárnémeti, 2009. június 26–27.) és a *Kisebbségek a Kárpát-medencében* (Szatmárnémeti, 2011. október 7–9.)¹⁶ tudományos konferenciáknak, amelyek a néprajzi szekció mellett a történeti szekcióban a 20. század fordulópontja kapcsán a kisebbség és többség viszonyának alakulását vizsgálták. A helyi kötődés miatt fontos volt a Rákóczi-szabadságharc lezárásának 300. évfordulóján méltó módon megemlékezni, így került sor a két múzeum közös pályázata keretében egy emlékkiállítás rendezésére és egy emlékkonferencia támogatására, valamint egy ismeretterjesztő film elkészítésére.¹⁷ A néprajzi és a helytörténeti kutatások az egykori Ecsedi-láp környékére koncentráálódtak, amelyek eredményét konferencián és kiállításon mutattuk be.¹⁸

A terület történetére vonatkozó forrásanyag feldolgozása más műhelyekben készült, de közzétételüket a két múzeum közös pályázatai tették lehetővé. Így jelent meg a Szatmár vármegye hatóságai által kibocsátott középkori oklevelek kivonatait tartalmazó kötet,¹⁹ a környék legbefolyásosabb birtokos családja, az ecsedi Báthoriak 15–16. századi történetét megvilágító forrásválogatás²⁰ vagy az úrbérrendezés kapcsán a Szatmár vármegye

15 *Középkori egyházi építészeti Szatmárban*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza 2011; *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza 2013; *Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidéken*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2014.

16 <http://www.epatrimonium2.eu/konferenciak/kisebbssegek-es-kisebbssegek-kutatas-a-karpat-medenceben-konferencia>.

17 *A szatmári megegyezés* tudományos emlékülés Vaja–Szatmárnémeti, 2011. április 27–29. *A Szatmári Béke 300. évfordulója* emlékkiállítás, Szatmárnémeti, megnyitó 2011. április 29; <http://www.epatrimonium2.eu/2011-04-15-tortenelmi-tanacskozasa-es-kiallitas-megnyito-szatmarnemetiben>.

18 <http://www.epatrimonium1.eu/tevekenysegek/kiallitasokrol>.

19 Piti Ferenc–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor: *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524)*. Nyíregyháza, 2010. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 65.)

20 *Documenta ad historiam familiae Bátor de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540*. Közzéteszi Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert. Szerk. C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67.)

Nyíri járására vonatkozó összeírások anyaga.²¹ A különböző régészeti, történeti, néprajzi terepi kutatások, levéltári és könyvtári forrásfeltárások, műemléki felmérések közvetlenül is hasznosultak a két múzeum pályázatai során kiadott, a történeti Szatmár községeit bemutató *Történelmi és Kulturális Kalauzok* sorozatban, amelynek részeként már 26 (17 romániai és 9 magyarországi) kötet jelent meg.²²

A pályázatok kézzelfogható hozadéka (a közösség számára is értékelhető eredménye) egy-egy kiállítótér (olykor műemlék), kiállítás felújítása vagy éppenséggel új épület átadása. Így jött létre a tasnádi és az avasúvárosi tájház (mindkettő önálló helytörténeti és néprajzi kiállítással), megújult Apán a Vasile Lucaciu, Adyfalván, az egykori Érmindszenten az Ady Endre Emlékház és Aranyosmeggyesen a szabadtéri régészeti park.²³ A leglátványosabb és legnagyobb volumenű fejlesztéseink közé tartozik a nagykarolyi felújított kastélyban berendezett történelmi enteriőr kiállítás és helytörténeti tárlat.²⁴

A fentiek fényében jól érzékelhető, hogy az utóbbi évek kutatásainak eredményeként megtöbbszöröződtek a középkori Szatmárra vonatkozó ismereteink, és ezek az eredmények a tágabb régió kutatása számára is fontos viszonyítási ponttá váltak. Folytatásra és kiegészítésre számos terület kínálkozik, leginkább a világi építészet: várak, kastélyok történetének kutatása terén szükséges előrelépés. Csak reménykedni tudunk, hogy az elkezdett munkát javuló körülmények között folytatni lehet.

21 *A jobbkormányzat dokumentumai az úrbérrendezés kori Szatmár vármegye Nyíri járásából.* Szerk. Takács Péter. Nyíregyháza, 2010. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 66.)

22 Magyarországi települések: Csengersima, Csengerújfalú, Komlódtótfalu, Nagyecsed, Nagygéc, Ökörítőfülpös, Porcsalma, Tyukod, Ura, míg a romániai községek: Apa, Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit), Börvely (Berveni), Csanáros (Urziceni/Schöntal), Csomaköz (Ciumești/Schamagosch), Érendréd (Andrid/Andrid), Érkávás (Căuaș), Hadad (Hodod), Kálmánd (Cămin/Kalmandi), Kányaháza (Călinești-Oaș), Kaplony (Căpleni/Kaplau), Majtény (Moftin/Maitingen), Mezőfény (Foieni/Fienen), Mezőpetri (Petrești/Petriefeld), Szaniszló (Sanislău), Szilágypér (Pir), Szopor (Supur).

23 <http://cult-tour.eu/>

24 <http://e-castellum.eu/>